

➤ Digitaalisten kulttuurikäyttöliittymien
piilevä normatiivisuus – Kirjallisuuden
muuttuva poetiikka

—

Matti Kangaskoski

T
—

ämä artikkeli ottaa lähtökohdaksi sen hypoteesin, että digitaaliset kulttuurikäyttöliittymät, kuten striimauspalvelut, verkkokaupat, sosiaalinen media, kulttuuriuutiset ja -lehdet verkossa ovat muodostuneet merkittäväksi osaksi sitä ympäristöä, jossa kohtaamme kulttuurituotteita ja ajatuksia.

Samalla kun digitaalisten kulttuurikäyttöliittymien rooli ikkunana kulttuuriseen maailmaan kasvaa, sen muodot ja käytännöt normalisoituvat ja muuttuvat kulttuuriympäristön ”ei-ajatelluiksi ehdoiksi” (Piippo & Roine 2020). Ei-ajatellut ehdot katoavat näkyvistä, mutta ehdollistavat toimintaa ja siihen kytkeytyviä arvoja.

Artikkelin alussa ponnistan Antoinette Rouvroyn ja Thomas Bernsin (2013) *immanentin normatiivisuuden* – jota kutsun tässä suomeksi piileväksi normatiivisuudeksi – ajatuksesta sekä Michel Foucault’n *vallan ja hallinnan* käsitteistä esittäakseni, että juuri ympäristön ja siihen kytkeytyvien käytäntöjen normalisoituminen mahdollistaa digitaalisenkin ympäristön piilevän normatiivisuuden.¹ Piilevän normatiivisuuden kautta syntyy arvoja, jotka alkavat vaikuttaa luonnollisilta ja kyseenalaistamattomilta ja jotka rohkaisevat tietynlaiseen kulttuuriseen poetiikkaan.

Tarkastelen digitaalista ympäristöä lähemmin sen kulttuurisen poetiikan hypoteesien avulla ja esitän, että poetiikka syntyy digitaalisten kulttuurikäyttöliittymien kulttuurisen *logiikan* sekä *tarjoumien* seurauksena. Kulttuurisella logiikalla tarkoitan käyttöliittymien ohjaavaa periaatetta, jota tällä hetkellä kuvaa parhaiten huomiotaloutteen kytkeytyvä näkyvyyskilpailu. Tarjoumalla (*affordance*) tarkoitan lyhyesti ympäristön – tässä nimenomaan digitaalisen ympäristön – toimintamahdollisuuksia, jotka aktivoituvat suhteessa käyttäjään (Gibson 2015). Käyttöliittymillä on ainakin materiaalisia, toiminnallisia, kognitiivisia ja kulttuurisia tarjoumia (Kangaskoski 2019), jotka esimerkiksi pyytävät, vaativat, sallivat, rohkaisevat, kieltävät tai ohjaavat välttämään erilaisia toimintoja ja toiminnan tapoja suhteessa käyttäjiin (Davis & Chouinard 2016).²

Käyttöliittymällä taas tarkoitan mitä tahansa materiaalista ja toiminnallista välinettä, joka mahdollistaa datan vastaanottamisen ja sen kanssa vuorovaikutuksen. Esimerkiksi painettu kirja, samoin kuin digitaalinen lukulaite tai älypuhelin, ovat käyttöliittymiä ja niillä on mediuilleen ominaiset käyttötavat.³ *Digitaaliset kulttuurikäyttöliittymät* ovat nimenomaan digitaalisia käyttöliittymiä, jotka tarjoavat kulttuurista sisältöä. Tarjoumat yhdessä käyttöliittymiä ohjaavan periaatteen, niiden logiikan, kanssa luovat puitteet niiden suosimille poeettisille efekteille, joiksi ehdotan *nopeaa tunnistamista, selvärajaisia affektia ja korkeaa kompressiota*. Lisäksi pidän merkittävänä *laskennallisuuden ja vertaisvahvistuksen* korostumista, joka ei ole suoranaisesti poeettinen efekti, vaan kulttuurituotteiden normalisoituvaa oheisinformaatiota sekä niiden normatiivisuuden väline.

Käyttöliittymät siis luovat kehykset, joiden puitteissa kulttuurituotteet kilpailevat käyttäjien huomiosta ja rohkaisevat yhdenlaista toimintaa samalla kun ohjaavat välttämään toisenlaista toimintaa. Nämä kehykset itsessään

vetäytyvät taustalle, muuttuvat totutuiksi, tavanomaisiksi ja jopa luonnollisiksi, mikä mahdollistaa sen, että niiden mukanaan tuomat arvot alkavat vaikuttaa neutraaleilta ja itsestään selviltä. Aloitan kuvaamalla tämänkaltaista taustalle vetäytyvää piilevää normatiivisuutta ja sitten käsittelen poeettisia efektejä. Artikkelin lopussa esittelen Instagram-runouden piiristä lyhyen tapaustutkimuksen, jossa tarkastellaan käyttöliittymien rohkaisemaa poetiikkaa ja sen piilevää normatiivisuutta käytännössä.

Piilevä normatiivisuus ja algoritminen hallinta

Rouvroy ja Bernsin (2013, III) mukaan ”immanentit normit ovat sellaisia, joita ei laiteta täytäntöön ulkoapäin vaan ne nousevat spontaanisti, voisi sanoa, että elämästä itsestään, maailmasta itsestään, riippumatta erillisistä arvioista, tarkennuksista tai päättelystä”.⁴ Tällainen normi vaikuttaa yhdenmukaiselta ympäristön kanssa; se ei ole eksplisiittinen sääntö. Digitaalisen ympäristön nykypäiväistä vaikutusta voi Rouvroy ja Bernsin mukaan yleisellä tasolla luonnehtia *algoritmiseksi hallinnaksi* (*algorithmic governmentality*). Algoritminen hallinta ”viittaa tietynlaiseen (a)normatiiviseen tai (a)poliittiseen rationaalisuuteen, joka pohjaa big datan automaattiseen keräämiseen, yhdistelyyn ja analyysiin, jotta mahdollisia käyttäytymistapoja voitaisiin mallintaa, ennustaa ja jotta niihin voitaisiin vaikuttaa” (mt. X). Tämänkaltaisesta käyttäjien seurannasta, datankeruusta sekä toimintaan vaikuttamisesta on käyty viime aikoina sekä akateemista (esim. Zuboff 2019; Dholakia et al. 2021) että yleistajuista keskustelua (esim. Orłowski 2020). Profilointi, käyttäjän toiminnan ohjaaminen sekä käyttöliittymien käyttötavat kytkeytyvät myös muihin päivänpolttaviin ilmiöihin, kuten kaikukammioiden ja suodatinkuplien syntyyn (esim. Sætra 2019), jopa refleksiivisen ajattelun vähenemiseen ja moraalisten tavoitteiden pinnallisuuteen (ks. Carr 2011; Annisette & LaFreniere 2016).

Piilevän normatiivisuuden kannalta olennaista on Rouvroy ja Bernsin algoritmisen hallinnan yhteydessä mainitsema ”(a)normatiivinen tai (a)poliittinen rationaalisuus”. Esseessään ”La vie n’est pas donnée” Rouvroy (2016a, 205–206) ehdottaa, että algoritmisen hallinnan luoma normatiivisuus ei ole Foucault’n kurinpidolliseksi *vallaksi* käsitteellistämää subjektin normalisointia, joka pyrki ”reformoimaan yksittäisiä ruumiita ja psyykejä, jotta ne mukautuisivat normiin” vaan paljon radikaalimpaa *hallintaa*. Algoritminen hallinta pyrkii ”neutralisoimaan elämän siinä määrin kuin se on elossa, siinä määrin kuin se ylittää itsensä ja täten säilyy tyhjentyvätönä radikaalin epävarmuuden lähteenä” (Rouvroy mt. 206).⁵

Foucault’n vallan ja hallinnan käsitteiden ero valaisee sitä, mitä Rouvroy tarkoittaa tällä radikaalimmalla hallinnalla. Foucault’laisessa valtasuhteessa ”toinen osapuoli pyrkii ohjaamaan toisen osapuolen toimintaa — tämän voimia — tiettyjen päämäärien mukaisesti” (Alhanen 2007, 122). Tällaiseen valtaan liit-

tyy vapauden mahdollisuus, tai tarkemmin sanottuna: ”molempien osapuolten vapaus on valtasuhteiden käsitteellinen edellytys: jotta kyse olisi valtasuhteesta, vallan kohteella tulee olla mahdollisuus toimia toisin kuin vallanharjoittaja toivoo” (mt.). Vallankäytössä eri osapuolet kamppailevat keskenään, eivät välttämättä tasapuolisesti. Tällainen valta on eksplisiittistä.

Siinä missä valta on eksplisiittistä ”toimintaan kohdistettua toimintaa” (Alhanen 2007, 123; Foucault 1994, 236), valta muuttuu hallinnaksi, kun se vakiintuu ja ”kun käytännöt synnyttävät ja pitävät yllä suunnitelmallisia ja pitkäjännitteisiä valtasuhteita” (Alhanen 2007, 125). Käytäntöjen kautta valtasuhteet vakiintuvat hallinnaksi, jonka puitteissa voidaan pyrkiä erilaisiin päämääriin.⁶ Näin kyseessä ei enää ole eksplisiittinen valta, vaan rakenteellinen ja ympäristöllinen hallinta.

Samalla normatiivisuus muuttuu eksplisiittisestä piileväksi. Algoritmista hallintaa on vaikea vastustaa, koska sen käytännöt näyttävät rationaalisen ja luonnollisen toimintana ja niiden kontingenttius vetäytyy näkyvistä. Rouvroy ja Bernsin ”(a)rationaalisuus” viittaa juuri tähän: algoritmisen hallinnan mukainen toiminta on rationaalista ilman että sen rationaalisuutta täytyy järkeillä. Sen luomat normit edustavat ”elämää” sellaisena kuin sen kuuluukin tapahtua eikä niitä tarvitse erikseen noudattaa. Toisin sanoen, piilevä normatiivisuus on normatiivisuutta, jossa normatiivisen ja elämän välillä ei tehdä eroa. Konkreettisemmin tämänkaltaisen rationaalisuus voidaan ajatella käyttäytymistä ja toimintaa ohjaavina rakenteina, joita esimerkiksi käyttöliittymät itsestään selvästi suosivat: ”Yhden asian tekeminen toista mahdollisemmaksi, normatiivisemmaksi tai järkevämmäksi (*common sense*) on myös rajoittamisen muoto, joka rohkaisee tietynlaisia lopputulemia” (Stanfil 2015, 1060). Näin luodut normit kytkeytyvät yhteisön arvoihin, joihin mukautuminen ei ole pakollista, mutta mukaansatempaavaa (mt. 1060–1061). Algoritmisen hallinta siis luo normeja, jotka eivät ole eksplisiittisiä vaan vaikuttavat luonnollisilta, ja tätä tarkoittaa piilevä normatiivisuus.

Kun Rouvroy sanoo, että algoritmisen hallinta *neutraloi elämän siinä määrin kuin se on elossa ja ylittää itselleen asetetut rajat*, hän tarkoittaa, että algoritmisen hallinta, jonka käytäntöihin kuuluu mallintava ennustaminen profiilien kautta, ennalta ehkäisee elämään olennaisesti kuuluvat vahingot ja sattumat. Se neutraloi elämän ennustamattomuuden ja potentiaalisuuden — potentiaalisuuden siinä mielessä, että jokin ei-ennustettu, profiiliin sopimaton olisi mahdollista (Rouvroy 2016b). Palaan tähän ajatukseen artikkelin lopussa.

Digitaalisen ympäristön poetiikan hypoteesit

Digitaalinen ympäristö luo piileviä normeja, jotka vaikuttavat myös kirjallisuuteen. Tämä vaikutus syntyy digitaalisen ympäristön itsestään selvinä pidetyistä toimintamalleista ja -ehdoista, normeista, jotka heijastuvat siinä, millaisella

toimintaperiaatteella käyttöliittymät toimivat ja millaiseen vuorovaikutukseen ne tarjoutuvat. Jotta voisimme tarkastella tätä vaikutusta, meidän onkin tarkasteltava digitaalisten käyttöliittymien poetiikkaa. Ymmärrän poetiikan tässä säännönmukaisiksi ominaisuuksiksi, joita digitaaliset käyttöliittymät logiikallaan ja tarjoumillaan suosivat. Tässä ympäristössä käyttäjien, tarjoumien ja logiikan yhteisvaikutuksesta syntyy tietynlaisia muotoja ja sisältöjä, joita tarkastelen tässä poetiikan hypoteesien avulla. Tarkastelun kohteena on siis yhtäältä se, millainen käyttöliittymien ympäristö on ja toisaalta se, millaiseen poetiikkaan se rohkaisee. Tämä poetiikka näyttätyy piilevän normatiivisuuden kaltaisena itsestäänselvytenä, aivan kuin se nousisi ympäristöstä itsestään.

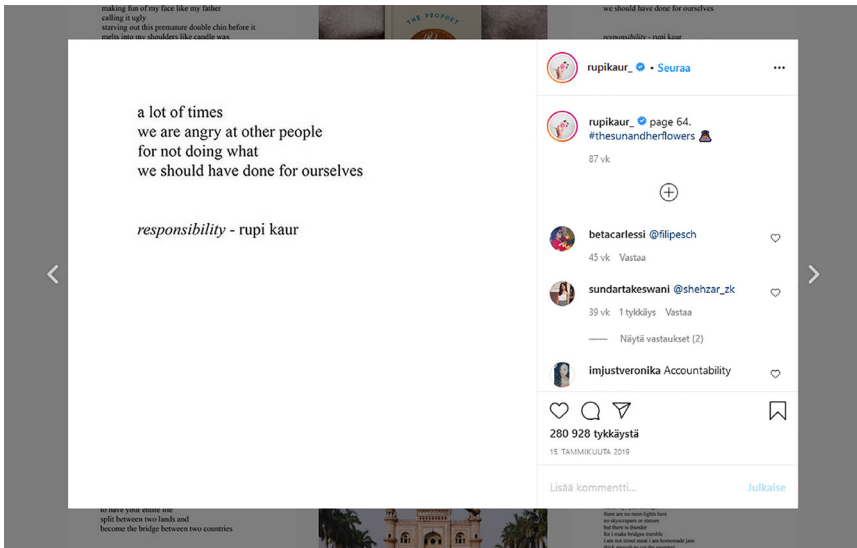
Hypoteesini ovat, että digitaalisten käyttöliittymien poetiikkaan kuuluvat ainakin 1) *nopea tunnistettavuus*, 2) *selvärajainen ja korostunut affektiivisuus* 3) *ilmion kompleksisuuden ja ”hälyn” korkea kompressoituminen* sekä 4) *laskennallisuuden ja vertaisvahvistuksen* korostuva vaikutus.

Nopea tunnistettavuus

Nopea tunnistettavuus on digitaalisilla käyttöliittymillä tärkeä ominaisuus, koska niitä selataan tyypillisesti hyperlukemiseen verrattavalla tavalla, nopeasti yhdestä asiasta toiseen liikkuen ja usein myös ohimenevissä tilanteissa. Hyperlukemiselle tyypillistä on hypertarkkaavaisuuden kognitiivinen moodi, joka kontrastoituu keskittyvän lukemisen kanssa, jonka vastaava moodi taas on syvätarkkaavaisuus (Hayles 2012). Nämä ovat viimeaikaisesta keskustelusta tuttuja termejä (esim. Wolf 2019; Piippo & Roine 2020). Havainnollistan tässä hypertarkkaavaisuutta ja syvätarkkaavaisuutta digitaalisessa ympäristössä Daniel Kahnemanin (2011) ihmisen kognitiivisia taipumuksia kuvaavien *järjestelmä 1* ja *järjestelmä 2* -käsitteiden avulla. Järjestelmä 1 on nopea ja intuitiivinen, kun taas järjestelmä 2 on hidaskäyttöinen ja vaatii tietoista vaivautumista. Järjestelmä 1 perustuu tilanteiden automatisoituneelle tunnistamiselle, jota seuraa myös tulkinta ja arvio. Mikäli tulkinnassa on epäselvyyttä, järjestelmä 2 otetaan avuksi, mutta tämä vaatii ylimääräistä kognitiivista työtä. Digitaalinen ympäristö monine mahdollisuuksineen ja ärsykeineen suosii nopeaa järjestelmä 1:tä ja tarjoutuu pikemmin hypertarkkaavaisuudelle kuin syvälle tarkkaavaisuudelle. Esimerkiksi Instagramin ruudun ja kuvien pieni koko sekä sen toiminnalliset tarjoumat rohkaisevat nopeaan selaamiseen, jossa pysähdytään vain hetkeksi katsomaan yhtä kuvaa tai videota ja päätelmät niistä tehdään nopeasti. Nopeaa selaamista suosii myös käyttöliittymien kulttuurinen tarjouma, jolla viitataan siihen, että esimerkiksi älypuhelimia selataan lyhyitä aikoja kerrallaan ohimenevissä mutta jatkuvasti uusiutuviissa jokapäiväisissä tilanteissa. Yhdysvalloissa tehdyissä tutkimuksissa aikuiset ja nuoret ”tarkistivat” puhelimensa jopa 150 kertaa päivässä (Gazzaley & Rosen 2016, 11). Käyttöliittymiä ei siis selata nopeasti *sattumalta*, vaan koska ne materiaalisilta, toiminnallisilta,

kognitiivisilta ja kulttuurisilta ominaisuuksiltaan *tarjoutuvat* nopealle selaamiselle. Tämän tarjoutumisen kautta syntyy normittavia käytäntöjä sen suhteen mitä käyttäjien halutaan ja odotetaan käyttöliittymillä tekevän ja millaiset sisällöt ja muodot niihin sopivat. Tämä taas vaikuttaa kulttuurisisältöön, jota käyttöliittymät tarjoavat. Lisäksi pienelle näytölle pyrkivää dataa on reilusti enemmän kuin siihen on mahdollista kiinnittää huomiota, mikä synnyttää sekä informaatioähkyä että näkyvyyskilpailua.

Nykypäiväisiä luetuttumuksia aivotutkimuksen kannalta pohtinut Maryanne Wolf esittää, että tässä kognitiivisen kuorman ähkytilassa korostuvat yksinkertaistamisen, nopeuden ja priorisoimisen strategiat (Wolf 2019, 75–76; ks. myös Piippo & Roine 2020, 32–33), jotka kaikki kytkeytyvät tunnistettavuuteen. Havainnollistan näitä strategioita esimerkillä Rupin Kaurin Instagram-runosta (Kuva 1). Rupi Kaur on noin neljällä miljoonalla seuraajallaan yksi Instagramin suosituimpia runoilijoita.

Kuva 1. Kuvakaappaus Rupi Kaurin Instagramista, selainnäkyä

Kun lukustrategiaa määrittää nopeus, lukijan täytyy ensin tunnistaa vaivattomasti, mistä on kyse. Tämä alkaa siitä, että runo erottuu kuvavirrasta selkeästi runoksi: konekirjoitusfonttia mukaileva musta teksti paperinvalkoista mukaillevalla taustalla, selkeä säejaako ja lyhyys viittaavat prototyyppisen painetun runon mediaalisiin sekä lajityypillisiin ominaisuuksiin. Runo on myös nopeasti ymmärrettävissä tunnistettavan aiheen ja yksinkertaisen kielen ansiosta. Suomennettuna se kuuluisi näin: ”monia kertoja / olemme vihaisia muille ihmisille / siitä että he eivät tee mitä / meidän olisi pitänyt tehdä itsellemme”. Runo ilmaisee yksilön hyvinvointiin viittaavan credon, jonka voisi yhdessä ”vastuullisuus”-avainsanan kanssa muotoilla uudelleen niin, että jokainen

meistä on vastuussa omasta hyvinvoinnistaan, eikä meidän tule vihastua muille siitä, että he eivät auta meitä. Sikäli kuin lukija allekirjoittaa tämän merkityksen arvon, runon tarjoamasta viisaudesta on nopea tykätä. Runon ”vastuullisuus”-avainsana toimikoon myös Wolfin mainitseman yksinkertaistamisen esimerkkinä: sikäli kuin lukijalle jokin osa runosta jäi hämäräksi, avainsana yksinkertaistaa runon merkityksen vastuullisuuteen. Tähän on helppo tarttua vielä nopeammin ja pienikin kognitiivinen puskuri, joka runon tulkintaan voisi liittyä, on poistettu.

Jotta runo tulisi ensinkään luetuksi ja tykätyksi, sen täytyy kyetä kiinnittämään lukijan huomio. Tämä liittyy digitaalisten käyttöliittymien nykypäiväiseen logiikkaan, jossa kulttuurituotteet kilpailevat käyttäjien huomiosta. Logiikka onkin kytköksissä huomiotalous, jossa huomiosta on tullut talouden tärkein resurssi.⁷ Huomiotaloudella on tässä suhteessa kaksi puolta: yhtäällä on valuutta, joka koskee käyttäjän huomion kohdistamista johonkin – tästä käyttöliittymät, kuten Instagram, kilpailevat – ja toisaalla on huomion saaminen valuuttana, josta taas kulttuurintuottajat, kuten Instagram-runoilijat, kilpailevat. Näiden kahden huomion liitosta syntyy tämän kulttuurisen logiikan eteenpäin vievä voima: käyttöliittymät kilpailevat käyttäjien huomiosta samalla kun kulttuurintuottajat kilpailevat huomiosta käyttöliittymien näkyvyshierarkiassa. Tässä ympäristössä kulttuurituotteen on rationaalista mukautua sen kehyksiin niin, että mahdollisuudet tulla huomatuksi kasvavat. Tämänkaltaista vähittäistä mukautumista Tarleton Gillespie (2014) kutsuu *hiljaiseksi neuvotte- luksi (tacit negotiation)*.

Käyttöliittymien piilevä normatiivisuus näkyikin juuri esimerkiksi tietynlaisen toiminnan ”palkitsemisena” näkyvyydellä ja poikkeavan toiminnan ”rankaisemisena” näkymättömyydellä (vrt. Bucher 2012), mikä tuottaa samanmielisyttä kaikukammioiden sisällä (Bucher mt; Saetra 2019). Samoin se vaikuttaa kulttuuristen muotojen, kuten esille pääsevien runojen, homogeneisyyteen. Palkitsemisen ja rankaisemisen käytännöt näyttäytyvät neutraaleina, koska digitaalinen ympäristö pyrkii viestimään vapauden ja valinnanmahdollisuuden arvoja, joiden mukaan käyttäjä saa itse päättää mitä kuluttaa ja tuottaa. Digitaalista kaupantekoa tutkineet Dholakia ja kumppanit (2021, 65–66) esittävät, että valinnan mahdollisuus kytkeytyy historiallisesti ajatuksiin demokratiasta sekä vapaudesta sinänsä ja että valintaa pidetään tästä syystä kulttuurisesti arvokkaana. Samaan aikaan käyttäjän toimintaan pyritään vaikuttamaan esimerkiksi tilanteen valinta-arkkitehtuuria tai valintakontekstia sääntelemällä.⁸ Käyttöliittymien jatkuvasti esillä pitäminen käyttäjän valintaa korostava valinnanvapauden eetos on kuitenkin olennainen tekijä siinä, että normatiivisuus säilyy piilevänä.

Wolfin viimeisenä mainittu digitaalisen ympäristön tuottama lukustrategia, priorisointi, liittyy käyttäjän valikoivuuteen; hän kiinnittää huomionsa vain tiettyyn kulttuurisisältöön. Jonkin verran käyttäjä valitsee itsekin, mitä konkreettisesti vaikkapa lukee, mutta digitaalisilla kulttuurikäyttöliittymillä

sisältö on ennalta algoritmisesti suodatettu – ja kiusaus luovuttaa valikoinnin työläs tehtävä käyttöliittymälle on suuri: ”Kone ennakoiki kuluttajan tarpeen, ja usein pelkistää inhimillisen valinnan yhden vaihtoehdon hyväksymiseen ennalta rajatusta joukosta, mikä saattaa pahaa-aavistamattoman kuluttajan ruudulla vaikuttaa hyvältäkin tilaisuudelta” (Dholakia et al. mt. 69). Näkyyshierarkioissa onkin kyse nimenomaan priorisoivasta valikoinnista: algoritmit suodattavat tietyn kulttuurisen sisällön käyttäjän valittavaksi tietyssä järjestyksessä ja tietyssä muodossa. Algoritmien tarkasta toiminnasta on vaikea saada tietoa, koska yritykset eivät sitä tyypillisesti paljasta, mutta sen eksplisiittisiä kriteerejä ovat lähes miltä tahansa käyttöliittymältä löytyvät suosituimmuus, trendaavuus (”parasta juuri nyt”), uutuus ja relevanssi käyttäjälle eli profilointi. Nämä ovat käyttöliittymien priorisointi- ja järjestysstrategioita, ja omien lausumiensa mukaan ne pyrkivät tuottamaan parasta mahdollista *käyttäjäkokemusta*. Samalla ne tuottavat piilevää normatiivisuutta sen suhteen, mikä sisältö pääsee näkyviin.⁹

Kulttuurituotteen nopea tunnistettavuus on siis ominaisuus, joka seuraa siitä, että datapaljouden ja rajallisen huomion ympäristössä tunnistettavalla tuotteella on paremmat mahdollisuudet tulla huomatuksi ja siten valituksi. Valinnan mahdollisuuden tarjoaminen ja sen samanaikainen kontrollointi ja manipulaatio ovat luonnollistuttuaan muuttuneet käyttöliittymien piileviksi normeiksi, jotka osaltaan tuottavat sekä hyödyntävät valintoihin kytkeytyvää yksilöllisyyden ja vapauden arvomaailmaa. Käyttöliittymän logiikassa käyttöliittymä haluaa tulla valituksi kiinnittämällä käyttäjän huomion niin usein kuin mahdollista, ja käyttäjät (ja mainostajat) haluavat sisältönsä näkyvän ja tulevan valituksi käyttöliittymän ympäristössä niin laajasti kuin mahdollista. On myös Instagramin käyttöliittymän logiikan mukaista pyrkiä mahdollisimman nopeasti tunnistettavaan sisältöön, jotta se tulisi huomatuksi, valituksi ja reagoiduksi, ja tämä pätee niin runouteen kuin kaupallisemmiksikin miellettyihin konteksteihin, kuten tuotemarkkinointiin. Käyttöliittymien logiikkaa ajavat osaltaan *affektiiviset reaktiot*, joita käyttöliittymät pyrkivät herättämään ja jäljittämään.

Selvärajainen affektiivisuus

Affektin selvärajaisuudella tarkoitan nopeaan tunnistettavuuteen kytkeytyvää affektiivista merkitystasoa, joka on ainakin osittain automaattinen ja tiedostamaton. Juuri tämä affektiivinen ensireaktio kuitenkin määrittää käyttäjän suhtautumisen *valenssin* (*valence*; ks. esim. Damasio 2018, 105), jota kutsun tässä suomeksi affektiiviseksi *asennoksi*. Digitaalisessa ympäristössä ensireaktio jää herkästi nopeuden ja hypertarkkaavaisuuden varjopuolten vuoksi pääasialliseksi reaktioksi, ja niinpä kulttuurituotteen on opittava viestimään affektiivista merkitystasoa niin, että sen asento selviää helposti. Jos asento on epäselvä,

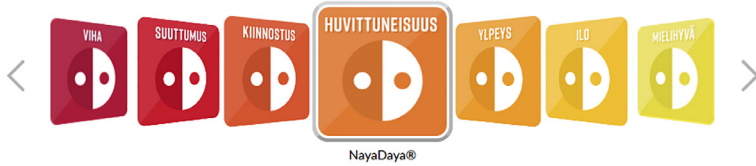
käyttäjät ei välttämättä ryhdy tulkitsemaan näkemäänsä sen tarkemmin, koska se vaatisi työläämmän järjestelmä 2:n aktivoimista, vaan liikkuu eteenpäin ja jättää reagoimatta. Tällainen kulttuurituote suodattuu käyttöliittymän pienen näkyvyysikkunan ulkopuolelle. Affektiivinen asento syntyy affektiivisen reaktion kautta ja nojaa yhteisön jaettuihin affektiivisiin *merkityksiin*. Yhdessä nämä muodostavat affektiivisen *resonanssin*.

Affektiivisuuden roolista ihmisen biologiassa (Damasio 2018), yhteiskunnassa ja digitaalisessa ympäristössä (Hillis et al. 2017) sekä kirjallisuudessa (Helle & Hollsten 2016) on keskusteltu laajalti. Affektiiviset reaktiot ovat automaattisia ja epä tietoisia (tosin niistä voi tulla jossakin määrin tietoiseksi), mutta ne vaikuttavat olennaisesti sekä tietoihin että tiedostamattomiin tuntemuksiin ja päättelyihin (Damasio 2018, 102–112).¹⁰ Toistuessaan affektin asento sisäistyy ja sen ympärille kerääntyy monitahoinen käsitteiden, älyllistämisten sekä kertomusten verkosto (Damasio mt.), mistä esimerkkinä vaikkapa jo mainitun valinnanvapauden kytkeytyminen yksilöllisyyteen ja demokratiaan. Näin myös affektiivisen merkitystason osalta tietyt arvot voivat sisäistyä ja normalisoitua, mikä mahdollistaa niiden piilevyyden. Niistä tulee piilevää normatiivisuutta tuottavia ei-ajateltuja asenteita ja asentoja.

Affektiiviset merkitykset ovat jaettuja siinä määrin kuin niiden merkitysten ja asentojen verkosto on rakentunut sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Niiden *valenssi, voima* ja *aktiivisuus* ovat yhteisöille yhteisiä (Schröder & Thagard 2013, 259; Ambrasata et al. 2014, 8001). Esimerkiksi tietyt käsitteet, kuten ”raiskaaja”, ovat erittäin negatiivisia, voimakkaita ja aktiivisia kun taas vaikkapa ”potilas” on negatiivinen, mutta ei kovin voimakas tai aktiivinen (Ambrasata et al. mt. 8002). Digitaalisilla kulttuurikäyttöliittymillä on olennaista kykyä vetoamaan näihin jaettuihin merkityksiin nopeasti. Näin luodaan affektiivista resonanssia ja voidaan pyrkiä ohjaamaan ihmisten toimintaa ja huomiota. Affektiivisella resonanssilla tarkoitankin juuri reaktion ja jaettujen merkitysten luomaa kontekstisidonnaista virettä, resonanssia, jota Rainer Mühlhoff (2019, 198) kuvaa ”lukuisten yksilöiden affektiivisten taipumusten ja kontekstuaalisten tekijöiden monitahoiseksi vuoropeliksi affektiivisessä asetelmassa”.

Digitaalisia käyttöliittymiä tarkastelemalla on helppo huomata, että affektilla on suuri rooli ja kulttuurinen affektiivinen resonanssi voi luoda viraalisuutta ja vaikuttaa voimakkaastikin ilmiöiden arvoihin. Affektiivisuuden roolia kasvattaa se, että se on kehollinen ja ilmaistuu kehon kautta esimerkiksi koskettelemalla. Käyttöliittymien toiminnallisuus tarjoutuukin nimenomaan koskettamalla tai nappia painamalla tykkäämiseen ja valitsemiseen. Tyypillisesti käyttäjällä on mahdollisuus suhtautua sisältöön kuin sisältöön ensi sijassa juuri näin, omalla ”kokemuksellaan”, jolla vedotaan affektiiviseen hetken tunteeseen. Kuten yllä esitin, käyttäjän kokemus on palvelun julkilausuttu arvo, joka näyttäytyy siten, että käyttäjää yllytetään antamaan affektiivista palautetta omalla kehollaan. Käyttöliittymät ovat näitä yllykkeitä pullollaan (ks. kuva 2).

Mitä tunnetta artikkeli sinussa herättää? Ilmaisemalla tunteesi näet toisten reaktiot.

Kuva 2. Kuvakaappaus tunneviuhkasta nettisivulla

Poeettisena ominaisuutena liitän affektiin *selväraajaisuuden* korostamaan sitä, että affektiivisen merkitystason tulisi olla nopeasti tunnistettavissa, riippuen yhteisöstä ja sen jaetuista merkityksistä, joihin myös kaikukammioefekti erityisesti sosiaalisessa mediassa vaikuttaa. Rupī Kaurin runon onnistuminen käyttöliittymän logiikassa riippuukin siitä, kuinka nopeasti ja ilman kognitiivista lisäkuormaa se saa kaapattua käyttäjän huomion ja herätettyä positiivisen affektiivisen resonanssin. Tässä tunnistettavuus ja affektin selväraajaisuus ovat merkittäviä tekijöitä. Avainsana ”vastuullisuus” vetoaa nimenomaan niihin konnotaatioihin ja affektiiviseen resonanssiin, joita vastuullisuus lukijassa tässä asetelmassa herättää. Se on myös runon merkityksen kompressoitu signaali, ja *korkea kompressio* on käyttöliittymien poetiikan kolmas aspekti.

Korkea kompressio

Kompression eli tiedonpakkauksen perusmerkitys informaatiotieteessä on tietoaineksen kuvauksen korvaaminen lyhyemmällä kuvauksella. Yleisesti ajateltuna minkä tahansa asian tunnistaminen vaatii monitahoisuuden ja ympärillä olevan ”hälyn” vähentämistä. Mitä nopeammin jonkin asian haluaa tunnistaa, sitä korkeampaa kompression täytyy olla. Erityisen hyvin tämä pätee digitaalisen ympäristön informaatiopaljoudessa, jossa hälyn vähentäminen on välttämätöntä.

Alexander Galloway ja Jason LaRivière (2017, 128) lukevat Bernard Stieglerin *grammatisaation* käsitteen nimenomaan kompression kautta. Grammatisaation kompressoiva voima ”muuttaa kokemuksen teoreettisesti äärettömät kerrokset selvärajaisiksi, hallinnoitaviksi ja arkistoitaviksi yksiköiksi”. Galloway ja LaRivière kutsuvat tämänkaltaista kompressiota *abstraktiksi kompressioksi*: ”Abstraktio, kompressio ja digitaalisuus ovat toistensa kaltaisia yhdellä olennaisella tavalla: niissä kaikissa ’unohdetaan yksityiskohdat’ poistamalla valikoivasti tiettyjä pieniä määriä informaatiota” (mt. 130). Siinä missä Stieglerillä (2010) tämänkaltaisen kompressio vastaa laajemmin historiallisiin kulttuurintuo-

tannon muutoksiin, tämän artikkelin yhteydessä kompressio vastaa erityisesti ihmisen kognitiivis-kehollisiin tarjouiin – tunnistamiseen, affektiiviseen resonanssiin ja ymmärrykseen – digitaalisten käyttöliittymien suosimassa lyhyessä ajassa ja pienessä tilassa.

Kun käyttöliittymän materiaallinen tila on pieni ja käyttäjän kognitiivinen huomioikkuna on hypertarkkaavainen ja lyhyt, kun käyttöliittymä suosii nopeutta ja intuitiivisia reaktioita ja sen konkreettinen käyttöaika nojaa lyhyisiin uusiutuviin nykyhetkiin, kulttuurisen tuotannon on vastattava korkealla kompressiolla. Tämä näkyy yksinkertaisesti esimerkiksi lyhyiden ja ytimekkyyden suosimisena sekä listojen esittelynä kuvausten sijaan. Ääriesimerkki tämänkaltaisesta kompressiosta löytyy avainsanoista, aihetunnisteista (*hashtag*) sekä meemeistä ja iskulauseista. Aihetunnisteet toimivat paitsi etsintä- ja järjestämisfunktiossa esimerkiksi Instagramissa, niillä on myös mahdollista luoda tunnistettava, affektiivisesti vetoava ja korkeasti kompressoitu viesti vain yhdellä merkillä, kuten kulttuurisesti jaettavaksi merkiksi jäänyt #metoo. Käynnissä olevan koronapandemian salaliittoteoreetikoiden käyttämä käsite ”scandemic” on toinen esimerkki merkistä, jonka sisältö on monitahoinen ja epämääräinen, mutta käsitteessä yhdistyy tunnistettavuus, selkeä affektiivinen asento ja abstrakti kompressio. Samoin Rupi Kaurin runon avainsana ”vastuullisuus” on sitä edeltävän runon kompressoitu merkki, joka pakkaa monitahoinen runon pieneen tilaan tai vähintäänkin pienentää sen ympärillä olevaa tulkintahorisonttia ja monimerkityksisyyttä, joka on tässä yhteydessä hälyä.

Korostunut laskennallisuus ja vertaisvahvistus

Tunnistettavuus, affekti ja kompressio yhdistyvät *laskennallisuudessa*. Kulttuuriyksikön oheen asetettu numeraalinen arvo (tykkäysten, jakojen ja kommenttien määrä) toimii nopeasti tunnistettavana arvon kompressiona, joka osaltaan vaikuttaa, miten siihen suhtaudumme. Salganik ja kumppanit (2006) toteavat empiirisen koeasetelman perusteella, että sosiaalisen vaikutuksen osuus kulttuurisen laadun arvioon on suuri: tieto esimerkiksi latausmääristä ja muiden arvioista vaikuttaa yksilön omaan laatuarvioon – ennustettavasti niin, että listan kärjessä olevat arvioidaan alempana olevia paremmiksi. Myös epätasa-arvo parhaimmaksi ja huonoimmaksi arvioitujen yksiköiden välillä kasvaa ja aiheuttaa voittaja-vie-kaiken (*winner-take-all*) -efektin, jossa suurin määrä huomiota kerääntyy pienelle joukolle listan huippuja (mt.). Digitaalisessa ympäristössä huomio muuttuu kasvaessaan merkittävyudeksi, jonka signaalina reaktioiden lukumäärät toimivat.

Laskennallisuus onkin muodostunut digitaalisten kulttuurikäyttöliittymien normiksi, eikä se koske ainoastaan kaupallista kulttuurin piiriä – jossa esitellään myyntilukuja – tai sosiaalista mediaa – jossa reaktioiden, jakojen ja kom-

Käyttöliittymät siis luovat kehykset, joiden puitteissa kulttuurituotteet kilpailevat käyttäjien huomiosta ja rohkaisevat yhdenlaista toimintaa samalla kun ohjaavat välttämään toisenlaista toimintaa.

menttien määrä on aina näkyvästi esillä – vaan on kulkeutunut myös julkisten kirjastojen etusivuille, uutisiin ja akateemisten julkaisujen piiriin.¹¹ Esimerkiksi Helmet-kirjaston verkkosivu mainostaa ”Tammikuun halutuimmat kirjat” -otsikon alla lainatuimpia ja varatuimpia kirjoja (2021). Se järjestää kirjat Top 20 -listaksi ja ilmoittaa jokaisen ohessa lainausten tarkan lukumäärän. Koko osio esitellään ”vinkkinä” lukijoille. Huomattavaa on, että tämänkaltaisen huomio-rakenteen normittava vaikutus ei jää siihen, että tietyt kirjat ovat listan kärjessä ja niillä on lukumääräinen vertaisvahvistus suosituksenaan, vaan on muistettava myös se, että mitä alemmas listalla mennään, sitä suuremmalla todennäköisyydellä siellä olevat kirjat eivät koskaan tule näkyviin käyttöliittymän pienessä huomioikkunassa. Salganikin ja kumppanien tutkimuksen (2006) johtopäätös voittaja-vie-kaiken -rakenteesta onkin helposti todennettavissa, jos katsoo sekä kaupallisten että julkisten kulttuurikäyttöliittymien kirjalistoja, joiden kymmenen suosituimman joukossa on suuri määrä samoja nimikkeitä.

Sama logiikka pätee Instagram-runouteen, jossa seuraajien ja reaktiometriikan näkyvä läsnäolo (ks. kuvat 4 & 5) ilmaisee paitsi merkittävyyttä, myös ohjaa käyttäjiä mukauttamaan toimintaansa siihen suuntaan, että reaktio- ja seuraajamäärät kasvaisivat. Käyttäjä omaksuu metriikan arvon hiljaisesti ja muokkaa runouttaan sen mukaiseksi. Myös laskennallisuuden neutraalina esittäytyvä käytäntö tuottaa siis piilevää normatiivisuutta.

Autenttisuuden kokemus runoudessa

Esitän vielä lopuksi lyhyen luennan kahdesta Instagram-runosta havainnollistaakseni käyttöliittymien poetiikkaa ja piilevää normatiivisuutta käytännössä.

Rupi Kaur ja Atticus ovat suosittuja Instagram-runoilijoita useilla miljoonilla seuraajillaan. Lähden liikkeelle näiden runojen taustalla vaikuttavasta ajatuksesta, että moniarvoisessa nykymaailmassa, kuten myös digitaalisissa yhteisöpalveluissa, yksi keskeisistä affektiivisesti jaetuista arvoista liittyy yksilön oman kokemuksen autenttisuuteen. Tämä autenttisuuden kokemus täytyisi myös jakaa ilman, että kokemusta manipuloidaan tai tarkoitushakuisesti esitetään (ks. Uski & Lampinen 2016). Kuten olen edellä esittänyt, käyttöliittymät toistavat ja tuottavat oman kokemuksen tärkeyttä vakuuttamalla, että niiden tarkoitus on tuottaa jokaiselle käyttäjälle yksilöllisesti parasta mahdollista kokemusta, jonka kompressoitua muotoa (tykkäys; ei-tykkäys; suru; ilo jne.) käyttäjiä rohkaistaan myös jatkuvasti ilmaisemaan. Kokemusta mitataankin nimenomaan affektiiviseen reaktioon perustuvilla napinpainalluksilla, jotka muuntavat kompressoitujen reaktiot kannatus- ja suosituslukumääräksi ja vaikuttavat tuotteiden, postausten ja esimerkiksi uutisten näkyvyyteen ja sitä kautta merkittävyyteen. Oman kokemuksen autenttisuus saattaa muuttua myös totuudeksi, joka ilmaistaan falsifioitumattomana ”minun totuutenani” tai ”minun tarinanani” (ks. Mäkelä 2018). Joka tapauksessa omaan kokemukseen voidaan liittää tunteet ja tuntemukset.

Oma kokemus ja tunteet ovat yksilöllisiä ja kehollis-affektiivisia. Niinpä autenttisuus paikantuu kehoon. ”Kuuntele kehoasi” on tyypillinen hyvinvointialan neuvo, joka ilmaisee tätä autenttisuuden eetosta; tässä tulkinnassa yhteiskunta, toiset ihmiset ja oma ajattelukin saattavat vääristää totuutta, jonka kehoon kuuntelemalla voi uudelleen löytää.

Autenttisuuden lokus on siis minun kehoni, jossa minun kokemukseni ja tunteeni tapahtuvat. Käyttöliittymät normalisoivat tämän kokemuksen laadun mittarina; jos minusta *tuntuu* hyvältä, silloin palvelu tai tuote tai kirja ovat hyviä. Käyttöliittymät rohkaisevat nimenomaan hetkellisen ”miltä sinusta tuntuu juuri nyt” -kokemuksen tarkasteluun, jotta reflektio ei hidastaisi vuorovaikuttamista. Yksilöllinen kokemus sekä autenttisuus muodostavat siis affektiivisesti resonoivan merkityskentän, jonka arvo on itsestään selvä ja automaattinen, mikä mahdollistaa sen piilevän normatiivisuuden. Yksi runouden prototyyppisistä ominaisuuksista on, että se on yksilön tunteen ilmausta (ks. esim. Wolf 2003). Runoudella voi ilmaista ”todelliset” tunteensa ja löytää ”oman äänensä” ja näin muuntaa sanoiksi autenttisen tunnekokemuksen, joka vastaavasti löytyy kehosta.

Ajatus yksilön autenttisuudesta on sekä Atticuksen että Rupi Kaurin runouden kantavia voimia kolmella eri tasolla: tekstissä, mediumissa ja kuvien sisällöissä. Aloitetaan tekstin tasolta: Rupi Kaur kirjoittaa: ”heidän käsityksensä kauneudesta / on tuotettua / minä en ole” (kuva 3).¹² Runo ilmaisee riippumattomuutta muiden (”their”) kauneuskäsityksistä, jotka ovat tuotettuja (”manufactured”), toisin kuin runon minä, joka on tuottamaton, eli luonnollinen, vapaa näistä käsityksistä. Tämä minä erottautuu muista luonnollisuudellaan.

rupikaur_

72 596 tykkää tästä

rupikaur_ my first collection of 'for now tattoos' made by @inkbox !!! 30% on their website for the next two d... lisää

Näytä kaikki 251 kommenttia

7 päivää sitten • Näytä käännös

rupikaur_

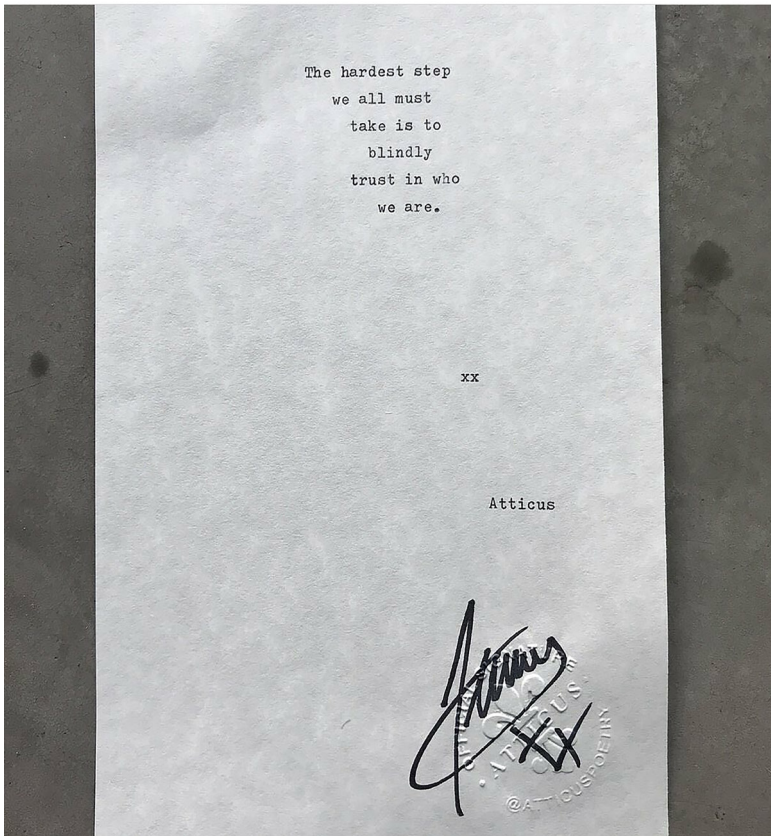

Kuva3. Ruutukaappaus Rupi Kaurin Instagramista, mobiilisovellusnäkyvä

Atticus puolestaan kirjoittaa: ”Vaikein askel / joka meidän kaikkien on / otettava on / sokeasti / luottaa siihen keitä / me olemme” (kuva 4).¹³ Runon ydinaihe on itseluottamus ja sen poeettinen sanoma, että itseensä luottaminen on ihmiselämän vaikein askel; eikä ainoastaan luottaminen, vaan sokeasti luottaminen. Runo ei selvennä, kuka tämä itse on tai mitä siihen sokeasti luottaminen voisi tarkoittaa. Olennaista runossa on – näin tulkitsen – sen affektiivinen resonanssi suhteessa minän autenttisuuteen, joka otetaan itsestäänselvyytenä.

atticusxo
Los Angeles

14 788 tykkää tästä

atticusxo Signed poems are now 50% off on the Atticus Shop for Cyber Monday – limited number left before they ar... lisää

Näytä kaikki 51 kommenttia

kunalkarmanayyar Beautiful. Sending you love.

anisaaniyam @atticusxo would love to get you onto my podcast. Let me know if would be keen and can send you details xxx

30. marraskuuta · Näytä käännös

Kuva 4. Ruutukaappaus Atticuksen Instagramista, mobiilisovellusnäkyvä

Lisäksi Atticus verhoaa kasvonsa julkisuudessa naamion taakse. Hän on kertonut naamion symboliksi ”muistuttaakseen itseään, että kirjoittaisi aina mitä hän itse tuntee sen sijaan, että kirjoittaisi siitä, mitä ajattelee tuntevansa” (Winters 2018). Lausunnossakin oma tunne paljastuu itsen autenttisuuden takaajaksi, ja jopa omat ajatukset voivat häiritä sen toteutumista.

Tekstin osalta molemmat runot noudattavat tunnistettavuuden, selvärajaisen affektin ja kompression poetiikkaa: niiden muoto on konventionaalinen, ne vetoavat tuttuun aiheeseen, jonka affektiivinen asento on positiivinen, ja niiden mahdollinen häly, eli esimerkiksi kysymys siitä, kuka tämä tuottamaton ja sokeasti luotettu itse on, on minimissään. Runojen ohessa näemme vertaisvahvistusmetriikan.

Kiinnostavampaa kuin runon tekstin analyysi onkin tarkastella sitä, miten käyttöliittymän ei-ajatelluiksi muuttuneet ja luonnollistuneet kehukset, sen käyttöliittymä, toisintavat ja tuottavat autenttisuuden eetosta. Instagram-runoudelle on tyypillistä, että runot ovat käsinkirjoituksen ja konekirjoituksen remediaatioita tai niiden yhdistelmiä. Usein runot ovat kuvia paperista, jolle on kirjoitettu käsin tai jota pidellään käsin. Käsinkirjoittamisen autenttisuuden ajatus juontaa juurensa vähintään 1800-luvun loppuun, jolloin kirjoituskoneen keksiminen kyseenalaisti tämän luonnollisena pidetyn kirjoitustavan jokapäiväisessä elämässä. Romantiikan runouskäsityksessä runoilija oli yhteydessä luontoon ja kirjoittava käsi oli tämän yhteyden jatke, yksilöllinen käsiala taas luonnon ja luonteen ilmaus. Kirjoituskone katkaisi tämän yhteyden ja ryhtyi luomaan standardisoituja merkkejä (ks. Kittler 1990; Kangaskoski 2017). Martin Heidegger (1998, 81) tunnetusti suri yksilöllisyyden ja alkuperäisyyden menetystä, joka konekirjoituksesta seurasi, kun taas Jacques Derrida (1972, 390–393) on analysoinut ajatusta käsin kirjoitetusta allekirjoituksesta tekijän läsnäolon takaajana. Digitaalisen median aikakaudella myös konekirjoitus käsinkirjoittamisen ohella on alkanut edustaa autenttisuutta ja luonnollisuutta.

Rupi Kaurin ja Atticuksen Instagram-syötteen kuvat ovatkin kauttaaltaan täynnä papereiden kanssa puuhaamista sekä käsin ja koneella kirjoittamista; Kaurin konekirjoitusfonttia mukailevien runojen yhteydessä on usein käsin piirretty kuva. Atticus myy allekirjoittamiaan runoja, joissa on allekirjoituksen alla koholeimana sinetin muotoon asetettu teksti: ”Official Signature / Atticus / @atticuspoeetry” (kuva 4). Allekirjoituksen vielä erikseen autentikoiminen ja virallistaminen koholeimalla näyttäytyy käsittämättömänä, ellei sitä yhdistä runon pyrkimykseen viestiä yksilöllisyyttä ja autenttisuutta.

Toinen kuvasisältöihin ja mediumiin liittyvä kiinnostava seikka on kummankin runoilijan yhteistyö Inkbox-yrityksen kanssa. Inkbox teettää runoilijoiden runoista väliaikaistatuointeja, joita ihmiset voivat siirtää iholleen ja kuvata vaikkapa Instagramiin (kuva 3). Nämä väliaikaiset ”for now tattoos”-kuvat kestävät iholla yhdestä kahteen viikkoa ja ”näyttävät todellisilta” (Inkbox 2021). Runotatuointien kuvissa ruumiin autenttisuus tukee runon

autenttisuutta; runous, autenttisuus, konekirjoitus, kuva sekä keho yhdistyvät. Digitaalinen media koetaan ”virtuaalisena” (digitaalisen median myynteistä ks. esim. Kirschenbaum 2012), mikä erottaa sen autenttisuuden piiristä, koska autenttisuus paikantuu ”todelliseen” todellisuuteen, materiaan ja kehoon. Tulkitseen innokkuuden kytkeä digitaalinen kuva materiaan konekirjoituksella tai käsikirjoituksella ja tässä lisäksi ruumiin läsnäololla vastareaktioksi autenttisuudesta irtautuvalle virtuaalisuudelle. Asetelmalla pyritään unohtamaan ympäristö, jossa autenttisuus välittyy, eli käyttöliittymä tarjoumineen. Instagram näyttäytyy *neutraalina välittävänä ikkunana*. Se nähdäänkin toisinaan jopa tasa-arvoistavana mediumina, koska se ohittaa perinteiset kirjallisuuskentän portinvartijat, mutta tällöin ei kiinnitetä huomiota Instagramin omaan portinvartijanrooliin, koska se on piilevä ja toteutuu algoritmisen hallinnan kautta, ei eksplisiittisen vallan avulla. Instagramin piilevä normatiivisuus vaikuttaa käyttäjien ulosantiin, kuten runouteen, ympäristöllisillä rajoitteilla ja ohjauksella, jotka kytkeytyvät sen logiikan ja tarjoumien tuottamiin piilevän normatiivisiin käytäntöihin. Näiden yhteisvaikutuksesta syntyy tietynlaista poetiikkaa, joka kuitenkin voidaan esittää autenttisena ja luonnollisena, koska käyttöliittymän luomat arvot ja käytännöt ovat vetäytyneet näkyvistä.

Johtopäätökset ja elämä radikaalin epävarmuuden lähteenä

Käyttöliittymien logiikka ja tarjoumat muuttuvat ympäristöksi, joka vetäytyy näkyvistä. Kun näin käy, sen normatiivisuudesta tulee piilevää. Käyttöliittymien normatiivisuus on siis sen tarjouiin ja logiikkaan soveltuvien jaettujen muotojen, merkitysten ja suhtautumistapojen normalisoitumista ja muuttumista luonnollistetuiksi käytännöiksi.

Olen pyrkinyt analysoimaan, millä tavalla tämä neutraaliksi tekeytyvä ympäristö toimii ja millaisia poeettisia efektejä siitä mahdollisesti seuraa. Kun esimerkiksi nopean tunnistettavuuden vaatimus normalisoituu, siitä tulee esteettinen ominaisuus, joka edustaa hyvää tai onnistunutta. Tämä ei tietenkään kodifoidu eksplisiittisesti niin, että vaatisimme juuri nopeaa tunnistettavuutta, vaan siten, että vaadimme esimerkiksi *luettavuutta*, joka sisältää vaatimuksen tietynlaisesta muodosta ja sisällöstä. Ehkä hämmennymme, jos kulttuurituotteen ohessa ei ole laskennallista vertaisvahvistusta, kuten minulle kävi jokin aika sitten kun en löytänyt podcastin yhteydestä mainintaa kuulijamääristä. Kun sisäistämme käyttöliittymän arvot, lakkaamme ihmettelemästä sitä, että kulttuurinen sisältö on jaoteltu uutuuden, suosituimmuuden, parasta juuri nyt -algoritmin tai profiloinnin perusteella. Mikään teknologiassa, internetissä tai sosiaalisessa mediassa sinänsä ei toki tee nykypäiväisten käyttöliittymien logiikkaa tai tarjoumia välttämättömiksi eikä myöskään a priori huonoiksi

tai hyväksi. Bernard Stiegleriä seuraten voisi sanoa, että tämäkin tekniikka on *farmakon*, potentiaalisesti sekä myrkky että lääke.

Analysoin tässä vain muutamaa Instagramissa julkaistua runoa, mutta hypoteesini tulisivat olla jäljitettävissä laajemmin ja myös muilla käyttöliittymillä, mukaan lukien painettu kirja ja etenkin äänikirja, jonka tarjoumat ja suosion nousu luovat aktiivisesti uudenlaista kirjallista poetiikkaa ja ainakin tällä hetkellä äänikirjoja tarjoavat käyttöliittymät järjestävät sisältönsä samoin kuin muutkin käyttäjien huomiosta kilpailevat käyttöliittymät. Käyttöliittymät kuitenkin muuttuvat jatkuvasti ja tässä suhteessa pidän olennaisena analyysini päättelyrakenteen yleisyyttä ja läpinäkyvyyttä. Yleisen ja läpinäkyvän rakenteen pohjalta eri käyttöliittymiä, niiden poettisia efektejä ja niiden ilmenemistä kulttuurituotteissa voidaan tulkita monin tavoin. Samoin käyttöliittymien ohjaava periaate sekä tarjoumat voivat muuttua ja niitä voidaan kuvata toisin, mutta niiden vaikuttava rooli ei katoa. Tätä vaikuttavaa roolia voidaan tarkastella nimenomaan ohjaavan logiikan, tarjoumien ja niiden tuottaman piilevän normatiivisuuden kautta. Luonnolliseksi pyrkivän ympäristömme rakentumista onkin syytä analysoida monilta kanteilta kulttuurisista taloudellisiin ja sosiaalisiin vaikutuksiin.

Palatkaamme vielä Rouvroyn ajatukseen algoritmisen hallinnan *elämän* neutraloivasta vaikutuksesta. Käyttäjien valintojen ja halujen tilastollinen ennustaminen asettaa heidät tiettyyn joukkoon, ja kaikki sen ulkopuolelle jäävä katoaa näkyvistä. Sama logiikka normalisoituessaan leviää kaikille elämänalueille, ja ennustuksesta poikkeamisen mahdollisuus kapenee. Rouvroy näkee tämänkaltaisen poikkeamisen elämälle olennaisena, ”radikaalin epävarmuuden lähteenä”. Ilman tätä epävarmuutta täydellinen ennustettavuus ja sitä kautta hallinta on mahdollista samalla kun kuvittelemme tekevämme yksilöllisiä valintoja (ks. myös Dholakia et al. 2021, 70–71). Geert Lovink (2019, 37) kuitenkin huomauttaa, että kun käyttäjistä kertyy lisää dataa, tietyn pisteen jälkeen ennustaminen ei muutukaan helpommaksi, vaan *vaikeammaksi*, sillä mitä enemmän tietoa käyttäjistä on, sitä lähemmin tieto alkaa edustaa tilanteen todellista kompleksisuutta, ja yleistysten tekeminen vaikeutuu. ”Datan kultakaivos muuttuu digitaaliseksi jätteeksi”, Lovink (mt.) tiivistää. Tässä kohdassa palveluntarjoajat alkavat tarjota yksityisyyden arvoa käyttäjille, koska ne eivät enää halua lisää dataa, mikä kehitys on Lovinkin mukaan jo alkanut. Ehkä seuraavaksi tuleekin kannattavaksi suunnitella käyttöliittymät niin, että ne hyötyvät siitä, että käyttäjät paneutuvat sisältöihin mahdollisimman kauan ja syvällisesti. Senkin voisi odottaa näkyvän kirjallisuuden muodoissa ja käsityksissä hyvästä kirjallisuudesta. Joka tapauksessa digitaalisen ympäristön käytäntöjen kritiikki on uskoakseni tärkeää, jos haluamme tuoda sen piilevän vaikutuksen näkyville ja täten kaikkien arvioitavaksi.

Viitteet

1 Käytän immanentin sijaan termiä piilevä kiinnittääkseni huomion siihen, että normi vetäytyy näkyvistä ja luonnollistuu. Samalla on kuitenkin pidettävä mielessä immanenssi-termin läsnäolevuuden ja ilmenevyyden merkitykset. Normit ovat piileviä, koska ne ovat niin kytkeytyneet jokapäiväisiin käytäntöihin, että niistä tulee ajattelemttomia ja ne vetäytyvät näkyvistä, mutta ne ovat myös immanentteja, koska ne kumpuavat konkreettisesta toiminnasta ja materiaalisista käytännöistä, kuin ”elämästä itsestään” (Rouvroy ja Berns 2013, III). Tässä mielessä ne ovat näkyvillä.

2 Tarjouman käsitteen historiasta ja merkityksistä lisää ks. Davis 2020; Bucher & Helmond 2017.

3 Käyttöliittymä (*interface*) voidaan jakaa tarkemmin mediumiin, dataan ja prosesseihin, vuorovaikutuksen tapoihin ja ymmärryksen tapoihin (Kangaskoski 2017, 47–65). Esimerkiksi älypuhelimella on tekninen medium, ruutu ja sen koko, ja sen ruudulla sovellus tarjoaa tiettyä dataa tietyin toiminnallisista periaattein. Juuri tämä data ja nämä prosessit juuri tässä mediumissa tarjoutuvat tietynlaiseen toiminnallisuuteen ja vuorovaikutukseen, joka puolestaan vaikuttaa siihen, millaisia efektejä käyttöliittymä luo ja miten nämä efektit ymmärretään. Mediumista ja kulttuurikäyttöliittymistä tarkemmin ks. Elleström 2010; Manovich 2016; Emerson 2014.

4 Artikkelin sitaattisuomennot tekijän.

5 ”La vie n'est pas donnée” pelaa *donnée*-sanan monimerkisyysydellä, joka liittyy datan ”annettuuteen”. Latinan *datum* (mon. *data*) merkitsee kirjaimellisesti ”annettua” ja tämä on myös *donnée*n kirjaimellinen merkitys. *Donnée* voi tarkoittaa myös tunnettua

tosiasiaa. Rouvroyn esseen otsikko ehdottaa siis yhtä aikaa, että elämä ei ole dataa ja että elämä ei ole annettua tai tunnettua. Tämä merkityshuojunta kytkeytyy ajatukseen siitä, että Rouvroyn mukaan elämä ei ole laskennallista ja ennustettavaa – annettua ja tunnettua – siten kuin big datan keräämiseen ja profilointiin perustuva ajattelu ehdottaa, vaan siihen kuuluu ennakoimattomuus ja ”radikaali epävarmuus”. Ks. myös artikkelin päättävä kappale.

6 Diskursiivinen käytäntö on säännönmukaista toimintaa, joka vakiintuessaan ohjaa esimerkiksi sitä, mitä diskurssissa voidaan sanoa. Käytännöt ”ruumiillistuvat joukossa tekniikoita, instituutioissa, käyttäytymisen kaavoissa, välittämisen ja levittämisen tyypeissä sekä pedagogisissa muodoissa, jotka samanaikaisesti sekä asettavat että pitävät niitä yllä” (Alhanen 2007, 86). Ne eivät rajoitu sanalliseen diskurssiin, eivätkä yleensä ole tiedostettuja eivätkä tietoisesti tai julkisesti muotoiltuja (mt. 59–60).

7 Huomion ja talouden yhteyden osalta viittaa Georg Franckin (2019; ks. myös Krieken 2019) ja esimerkiksi Patrick Croganin ja Samuel Kinsleyn (2012) käsittelemään ajatukseen siitä, että informaation paljoudessa harvinaiseksi resurssiksi muodostuu nimenomaan huomio. Monipuolisesti huomion ja talouden yhteydestä ovat kirjoittaneet esimerkiksi Andreas Hefti ja Steve Heinke (2015) sekä Agnès Festré ja Pierre Garrouste (2015).

8 Valinta-arkkitehtuuri tai valintakonteksti tarkoittaa niitä tapoja, joilla tilanne on jo rakennettu niin, että se ohjaa huomiota ja suosii tietynlaista toimintaa (Thaler & Sunstein 2008; ks. myös Dholakia et al. 2021, 69). Vaikuttamisen keinoja ovat esimerkiksi tönäisy (*nudge*, mt.), virittäminen (*tuning*),

kaitseminen (*herding*) ja ehdollistaminen (*conditioning*; Zuboff 2019, 293–297).

9 Juuri käyttäjän kokemus on palveluiden fokus ja näky esimerkiksi sloganeissa, käyttöehdoissa ja yksityisyyskäytännöissä. Amazonin ”Great on Kindle”-palvelun slogan on ”Great Experience. Great Value”. Kirjojen striimauspalvelu BookBeat tarvitsee luvan evästeisiin nähdäkseen ”kuinka palveluamme käytetään ja parantaaksemme käyttökokemusta” (2020). Spotify korotti hintojaan 1.2.2021, jotta se voisi ”jatkokssakin kehittää palvelua ja tarjota sinulle parhaan mahdollisen kuuntelukokemuksen” (2021). Ks. myös Kangaskoski 2021.

10 Damasiolle affekti on yläkäsite, ja tässä käyttämäni termi ”affektiivinen reaktio” on tarkalleen ottaen ”emotiivinen reaktio”

(*emotive response*; 2018, 107–108). Vrt. myös yllä mainittu Kahnemanin järjestelmä 1.

11 Esimerkiksi Altmetric mittaa artikkeleiden huomiotulosta (*attention score*) ja jakaa huomion uutisiin, blogeihin, tviitteihin, viittauksiin ja lukijoihin. Heikki Heikkilä (tulossa) on esittänyt, että vaikka uutistointot eivät kysyttäessä ilmaise metriikkaa eksplisiittisenä arvona, vaan yhtenä journalistisena kriteerinä tai mahdollisuutena ymmärtää yleisöä, niin käytännössä hyvänä pidetyn uutisoinnin kriteerit seuraavat klikkausten ja jakojen metriikkaa.

12 ”their concept of beauty / is manufactured / i am not”

13 The hardest step / we all must / take is to / blindly / trust in who / we are.”

Kirjallisuus

- Alhanen, Kai 2007. *Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ambrasata, Jens, Christian von Schevea, Markus Conrad, Gesche Schauenburg & Tobias Schröder 2014. Consensus and stratification in the affective meaning of human sociality. *PNAS* 111(22): 8001–8006. DOI 10.1073/pnas.1313321111
- Annisette, Logan E. & Kathryn D. Lafreniere 2016. Social media, texting, and personality: A test of the shallowing hypothesis. *Personality and Individual Differences* 115: 154–158. DOI 10.1016/j.paid.2016.02.043
- BookBeat 2020. Tietosuojakäytäntö. Päivitetty 20.11.2020. https://assets.ctfassets.net/4s7izhcdroyy/v3HiWFbGF8LiQvnqbhJKz/82277f1ac712f31413939foe84923d50/privacyPolicyFI_20201020.pdf (4.2.2021).
- Bucher, Taina 2012. Want to be on the top? Algorithmic power and the threat of invisibility on Facebook. *New Media & Society* 14(7): 1164–1180. DOI 10.1177/1461444812440159
- Bucher, Taina & Anne Helmond 2017. The Affordances of Social Media Platforms. Teoksessa *The SAGE Handbook of Social Media*. Eds. Jean Burgess, Thomas Poell & Alice Marwick. London: SAGE Publications Ltd, 233–253. DOI 10.4135/9781473984066.n14
- Carr, Nicholas G. 2010. *The shallows: what the internet is doing to our brains*. New York: W. W. Norton.
- Crogan, Patrick & Samuel Kinsley 2012. Paying Attention: Towards a Critique of the Attention Economy. *Culture Machine* 13: 1–29.
- Damasio, Antonio 2018. *The Strange Order of Things. Life, Feeling, and the Making of Cultures*. New York: Pantheon Books.
- Davis, Jenny L. 2020. *How Artifacts Afford*. Cambridge, MA: The MIT Press. DOI 10.7551/mitpress/11967.001.0001
- Davis, Jenny L. & James B. Chouinard, J 2016. Theorizing Affordances: From Request to Refuse. *Bulletin of Science, Technology & Society* 36(4): 241–248. DOI 10.1177/0270467617714944

- Derrida, Jacques 1972. *Marges de la Philosophie*. Paris: Les Éditions de minuit.
- Dholakia, Nikilesh, Aron Darmody, Detlev Zwick, Ruby Roy Dholakia & A. Faut Firat. 2021. Consumer Choicemaking and Choicelessness in Hyperdigital Marketspaces. *Journal of Macromarketing* 41(1): 65–74. DOI 10.1177/0276146720978257
- Elleström, Lars 2010. The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations. Teoksessa *Media Borders, Multimodality and Intermediality*. Ed. Lars Elleström. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 11–48. DOI 10.1057/9780230275201_2
- Emerson, Lori 2014. *Reading Writing Interfaces: From the Digital to the Bookbound*. Minneapolis: University of Minnesota Press. DOI 10.5749/minnesota/9780816691258.001.0001
- Festré, Agnès & Pierre Garrouste 2015. The “Economics of Attention”: A History of Economic Thought Perspective. *OEconomia. History, Methodology, Philosophy* 5(1): 3–36. DOI 10.4000/oeconomia.1139
- Foucault, Michel 1994. *Dits et écrits 1954–1988 IV 1980–1988*. Paris: Gallimard. DOI 10.14375/NP9782070739899
- Franck, Georg 2019. The economy of attention. *Journal of Sociology* 55(1): 8–19. DOI 10.1177/1440783318811778
- Galloway, Alexander & Jason LaRivière 2017. Compression in Philosophy. *boundary 2* 44(1): 125–147. DOI 10.1215/01903659-3725905
- Gazzaley, Adam & Larry D. Rosen 2016. *The Distracted Mind. Ancient Brains in a High-Tech World*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Gibson, James J. 2015. *The Ecological Approach to Visual Perception*. London & New York: Psychology Press.
- Gillespie, Tarleton 2014. The Relevance of Algorithms. Teoksessa *Media Technologies*. Eds. Tarleton Gillespie, Pablo J. Boczkowski & Kirsten A. Foot. Cambridge, MA & London: The MIT Press, 167–194.
- Hayles, N. Katherine 2012. *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*. Chicago: University of Chicago Press. DOI 10.7208/chicago/9780226321370.001.0001
- Hefti, Andreas & Steve Heinke 2015. On the economics of superabundant information and scarce attention. *OEconomia. History, Methodology, Philosophy* 5(1): 37–76. DOI 10.4000/oeconomia.1104
- Heikkilä, Heikki. Tulossa. Pittfalls of Audience Metrics. Teoksessa *Futures of journalism: Technology-driven configurations in the journalism-audience relationship*. Eds. Ville Manninen, Mari K. Niemi & Anthony Ridge-Newman. London: Palgrave-Macmillan.
- Heidegger, Martin 1998. *Parmenides. Studies in Continental Thought*. Kääntäneet A. Schuwer & R. Rojcewicz. Bloomington: Indiana University Press.
- Helle, Anna & Anna Hollsten 2016. *Tunteita ja tuntemuksia kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Helmet 2021. Tammikuun halutuimmat kirjat. https://www.helmet.fi/fi-FI/Tapahtumat_ja_vinkit/Vinkit/Tammikuun_halutuimmat_kirjat (4.2.2021).
- Hillis, Ken, Susanna Paasonen & Michael Petit 2017. *Networked Affect*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- InkBox 2021. How it works. <https://inkbox.com/how-it-works> (4.2.2021).
- Kahneman, Daniel 2011. *Thinking, Fast and Slow*. London: Penguin Books.
- Kangaskoski, Matti 2017. *Reading Digital Poetry: Interface, Interaction, and Interpretation*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto..
- 2019. Affordances of Reading Poetry on Digital and Print Platforms – Logic of Selection vs. Close Reading in Stephanie Strickland’s ‘V-Project’. *Image [G] Narrative* 20(2): 35–50.
- 2021. The Logic of Selection and Poetics of Cultural Interfaces: A Literature of Full Automation? Teoksessa *The Ethos of Digital Environments: Technology, Literary Theory and Philosophy*. Eds. Susanna Lindberg & Hanna-Riikka Roine. New York & London: Routledge, 77–97. DOI 10.4324/9781003123996-8

- Kirschenbaum, Matthew G. 2012. *Mechanisms: New Media and the Forensic Imagination*. Cambridge, MA & London: MIT Press.
- Kittler, Friedrich A. 1990. *Discourse Networks 1800/1900*. Stanford, Ca: Stanford University Press.
- Krieken, Robert van 2019. Georg Franck's "The Economy of Attention": Mental capitalism and the struggle for attention. *Journal of Sociology* 55(1): 3–7. DOI 10.1177/1440783318812111
- Lovink, Geert 2019. *Sad by Design. On Platform Nihilism*. London: Pluto Press. DOI 10.2307/j.ctvg8p6dv
- Manovich, Lev 2016. The Language of Cultural Interfaces. Teoksessa *New Media, Old Media. A History and Theory Reader*. Eds. Wendy Hui Kyong Chun, Anna Watkins Fisher & Thomas W. Keenan. New York & London: Routledge, 37–51.
- Mühlhoff, Rainer 2019. Affective Resonance. Teoksessa *Affective Societies. Key Concepts*. Eds. Jan Slaby & Christian von Scheve. Abingdon & New York: Routledge, 189–199. DOI 10.4324/9781351039260-16
- Mäkelä, Maria 2018. Lessons from the Dangers of Narrative Project: Toward a Story-Critical Narratology. *Tekstualia* 1(4): 175–186. DOI 10.5604/01.3001.0013.5160
- Orlowski, Jeff 2020. *The Social Dilemma*. USA: Exposure Labs.
- Piippo, Laura & Hanna-Riikka Roine 2020. Kirjallisuudesta ja sen lukijoista digitaalisissa ympäristöissä. *niin & näin* (3), 29–34.
- Rouvroy, Antoinette 2016a. La vie n'est pas donnée. *Études digitales* 2/2016, 195–217.
- 2016b. The Digital Regime of Truth: From the Algorithmic Governmentality to a New Rule of Law. Keskustelu Bernard Stieglerin kanssa. Kääntäneet Anaïs Nony & Benoît Dillet. *LaDeleuziana* N. 3 / 2016.
- Rouvroy, Antoinette & Thomas Berns 2013. Algorithmic Governmentality and Prospects of Emancipation. Disparateness as a precondition for individuation through relationships? *La Découverte, Réseaux* 1(177): 163–196.
- Salganik, Matthew J., Peter Sheridan Dodds & Duncan J. Watts 2006. Experimental Study of Inequality and Unpredictability in an Artificial Cultural Market. *Science* 311(5762): 854–856. DOI 10.1126/science.1121066
- Sætra, Henrik Skaug 2019. The tyranny of perceived opinion: Freedom and information in the era of big data. *Technology in Society* 59: 1–8. DOI 10.1016/j.techsoc.2019.101155
- Stanfil, Mel 2015. The Interface as Discourse: The Production of Norms through Web Design. *New Media & Society* 17(7): 1059–1074. DOI 10.1177/1461444814520873
- Schröder, Tobias & Paul Thagard 2013. The Affective Meanings of Automatic Social Behaviors: Three Mechanisms That Explain Priming. *Psychological Review* 120(1): 255–280. DOI 10.1037/a0030972
- Spotify 2021. Asiakastiedote. 1.2.2021.
- Stiegler, Bernard 2010. *Taking Care of Youth and the Generations*. Stanford, Ca: Stanford University Press.
- Thaler, Richard & Cass Sunstein 2008. *Nudge. Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*. London & New York: Yale University Press.
- Uski, Suvi & Airi Lampinen 2016. Social norms and self-presentation on social network sites: Profile work in action. *New Media & Society* 18(3): 447–464. DOI 10.1177/1461444814543164
- Winters, Emma 2018. Meet Atticus, the Instagram poet who never takes off his mask. *America. The Jesuit Review* 28.4.2021. <https://www.americamagazine.org/arts-culture/2018/09/21/meet-atticus-instagram-poet-who-never-takes-his-mask> (4.2.2021).
- Wolf, Maryanne 2019. *Reader, Come Home. The Reading Brain in a Digital World*. New York: HarperCollins.
- Wolf, Werner 2003. The Lyric – an Elusive Genre. Problems of Definition and a Proposal for Reconceptualization. *AAA: Arbeiten Aus Anglistik Und Amerikanistik* 28(1): 59–91.
- Zuboff, Shoshana 2019. *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Public Affairs.